

УДК 82(091)“19”

Т. О. Шаравара

1919-й РІК У ДОЛІ ПОЛКОВНИКА ГЕНШТАБУ УНР МИКОЛИ КАПУСТЯНСЬКОГО, АБО НАЙСКРУТНІШІ ВІХИ ЖИТТЯ

Висвітлюються маловідомі факти життя видатного поборника української державності М. Капустянського, пов'язані зі сфальсифікованим обвинуваченням його в прихильності до більшовиків. Оприлюднюються архівні матеріали й аналізуються записи проведеного над ним слідства, у результаті якого всі підозри й обвинувачення були зняті. Розглядається роль отамана В. Оскілка в арешті М. Капустянського.

Ключові слова: Українська держава, Генеральний штаб, полковник М. Капустянський, отаман В. Оскілко, національно-визвольні змагання.

Невдовзі Україна відзначатиме річницю національно-визвольних змагань 1917 – 1921 рр. З метою вшанування традицій боротьби за незалежність і соборність України особливу увагу до цієї теми привернув і Президент України П. Порошенко Указом №17/2016 “Про заходи з відзначення 100-річчя подій Української революції 1917 – 1921 років” [1]. З огляду на значимість подій, досить актуальним буде оприлюднення низки вагомих архівних документів, які проливають світло на постать видатного сина нашого народу – полковника, генерал-хорунжого Генштабу УНР Миколу Капустянського. Особливо цінними видаються матеріали, пов'язані з бурхливим 1919 роком.

Частково діяльність М. Капустянського висвітлювалася у працях очевидців, зокрема В. Сальського [2] і Б. Мартоса [3], а також військових і воєнних істориків В. Зайця [4], Ф. Кордуба [5], І. Мельника [6], Я. Тинченка [7] та на шпальтах Інтернет-ресурсів [8].

Враховуючи брак спеціального дослідження, присвяченого питанням обвинувачення генерала М. Капустянського в прихильності до більшовиків у 1919 р., ставимо за мету оприлюднити архівні джерела й охарактеризувати маловідомі факти його біографії.

У 1078 фондї ЦДАВО України зберігається справа “55а”, яка має показову назву “Персональна справа полковника Генштабу УНР Капустянського і Наказ штабу дієвої армії про заарештування його по підозрі в прихильності до Радянської влади” і проливає світло на найбільшій період у житті видатного поборника української державності М. Капустянського. За доносом одного з наближених до нього, представника внутрішньої розвідки, отаман В. Оскілко видав наказ, за яким М. Капустянського було відсторонено від виконання обов'язків, заарештовано, піддано допитам, обшукам, суду, а найголовніше – понижено до довірою. Однак після ретельного розслідування всі підозри з видатного українця було знято. Є підстави вважати, що представники російської розвідки доклали чимало зусиль до знекровлення української армії будь-якою ціною. Загально відомим є факт перебування у складі Генштабу УНР впливових офіцерів колишньої російської імперської армії, які так і залишилися вірними ідеї відродження імперії, тож вочевидь В. Оскілко відіграв у цьому не останню роль. Наразі потребують оприлюднення документи, пов'язані зі слідством та зняттям будь-яких обвинувачень з М. Капустянського.

Лише 19 листопада 1919 року за підписом Коменданта Штабу Наддніпрянської армії в Комендатурі М. Капустянському було виписано посвідку за № 2985/2, згідно з якою “його звільняли від обшуків, ревізій, будь-якої підозри” [9].

Події, що трапилися між квітнем і 19 листопада суттєво вплинули на долю М. Капустянського, підірвали його здоров'я, на певний час знекровили Генштаб, тож і потребують усебічного вивчення та оприлюднення.

30 березня 1919 року з Бердичева М. Капустянський відправив короткого листа, щоправда не назвавши адресата. Він ділився випадково одержаною інформацією, яка його досить збентежила, адже від малознайомої особи він дізнався про майбутній арешт. Однак характер листа ще не дає змогу вважати, що дізнався він саме про свій арешт. Можна припустити, що про арешт адресата, свого близького товариша. Хоча всі факти в подальшому вказуватимуть саме на арешт М. Капустянського. [Наводимо лист мовою оригіналу]: “Коли я останній раз був у Станіславові, зустрів на стації двірця одного німця, з яким познайомився ще в Тернополі. Цей німець служив там в українській контр-розвідці. Я почав вести з ним розмову й спитав у нього останні новини. Німець сказав, що більшовики коло Проскурова, не сьогодні – завтра, візьмуть Проскурів, що він їде з якоюсь там делегацією до Чехії. Нарешті, коли прощався з мною, німець сказав, що він з певних джерел знає, що тебе маю арештувати нібито за контрибуцію в Проскурові. Я хотів у нього спитати, від кого він це чує і хто має заарештувати, але поїзд вирушив і німець побіг доганяти віз. У Боднарові все по старому. Козаки нічого не роблять, навіть після себе не дуже охоче прибирають. Я трохи слабкий. Не знаю після чого болить голова. Болять зуби. Передай через Мельника мені як небудь відповідь, щоб я знав певно, що мій лист одержано.

Підпис: “М. Капустянський”.

Р.С. Приїду в купі з Начальником стації завтра, або після завтра” [10].

Арешт М. Капустянського відбувся 4 квітня 1919 р., 18 квітня тривало засідання Київського Вищого Військового Суду, а звільнили його з-під арешту лише 28 квітня. Однак Наказ щодо війська УНР, яким з

М. Капустянського знімали всі підозри пройшов аж 1 червня, тож відновлення справедливості й повернення доброго імені відбулося нешвидко.

Офіційно приводом для арешту послужило листування М. Капустянського з колишнім його знайомим Купріяновим, який перейшов на бік більшовиків. Попри те, що листа М. Капустянський писав привселюдно, повідомивши про це своє керівництво, а про зміну поглядів адресата не знав та жодних державних таємниць не виказав, – отаман В. Оскілко використав цю подію для проведення розслідування й затягування справи, адже, як видно з документів, справа була не варта уваги й за бажання в ній можна було розібратися прямо на місці подій.

Отже, лише 1 червня по Штабу Дієвої армії УНР вийшов Наказ № 77, в якому оприлюднювалася копія постанови військового слідчого Оржемковського. [Наводимо документ мовою оригіналу]:

“Наказ. При цьому оголошую копію постанови військового слідчого Штабу Дієвої армії в справі помічника начальника 1-ї Управи Капустянського, заарештованого 4 квітня 1919 року з розпорядження Командуючого Північною групою ОСКІЛКО:

Копія. Постанова. 1919 рік. 28 квітня: “Військовий слідчий Штабового суду при Штабі Дієвої Армії УНР, з’ясувавши, що полковник Капустянський написав лист сотнику Купріянову 4 березня (б.р.) котрий перейшов до більшовицької армії тільки після залишення Житомира українським військом, в березні місяці цього року Житомир був залишений українським військом тринадцятого березня згідно розвідки Штабу Дієвої Армії від 27 квітня № 01291. Все вищезгадане свідчить що в даному випадку немає змовлення з ким-небудь находячимся в ворожому стані і тому з приводу цього можливості притягти полковника Капустянського до слідства яко обвинуваченого постановив: на підставі т. суд. полковника Капустянського заарештованого звільнити з-під арешту. Військовий слідчий ОРЖЕМКОВСЬКИЙ. Полковника Капустянського вважати звільненим з-під арешту 28 квітня і приступити до виконання своїх попередніх обов’язків”.

Оригінал підписав Начальник Штабу Отаман Мельник [11].

Прямо зі Ставки військ УНР, завідувачий військово-судовими справами при Штабі Дієвої Армії 6 червня 1919 року зареєстрував посвідчення за № 197/2064. [Наводимо документ мовою оригіналу]: *“Цим свідчу, що справа про полковника Генштабу Капустянського Миколу, з приводу обвинувачення його Штабом Північної групи в прихильності до більшовиків по розгляду її в розпорядчому засіданні Київського Вищого Військового Суду 18 квітня цього року скасована за відсутністю в подіях Полковника Капустянського ознак якого небудь злочинства. Повідомлення Прокурора Київського Вищого Військового Суду про зміст вищенаведеної постанови Суду я подав на розпорядження Начальника Штабу Дієвої Армії через Начальника 1-ї Управи ОТАМАНА СИНКЛЕРА 18 квітня цього року.*

Завідуючий Військово-Судовими Справами при Штабі Дієвої Армії Царьків” [12].

Найбільшої уваги потребує такий документ у цій запутаній справі. [Наводимо документ мовою оригіналу]:

“Обвинувачення Полковника Генерального Штабу Капустянського Отаманом Оскілко в його відозвах від 29 квітня 1919 року, помічених в часописі “Вільна Україна” від того ж числа, цілком провокаційне.

Полковник Капустянський ніяких зношень з більшовиками не мав і ніяких відомостей їм не пересилав. Заарештований він був в Рівно Отаманом Оскілко і потім надісланий під вартою в Штаб Дієвої Армії, де Полковник Капустянський був під арештом, поки слідчий не з’ясувавши, що нема можливості притягнути Полковника Капустянського до слідства як обвинуваченого по тім документам, на підставі яких заарештував його Отаман Оскілко. Всі документи по цьому ділу додаються.

Один документ, на який спирається Отаман Оскілко це лист Полковника Капустянського до сотника Купріяніва, та лист сотника Купріяніва, пересланий їм через старшину 1-го корпусу, котрий тоді був розташований в Житомирі.

Таким чином, як видно з листів, що ніякої зради туту не було і зносин з більшовиками теж, позаяк:

1/ Лист Полковником Капустянським був написан 4/3 [4 березня, – авт. уточнення], як ще Житомир був в наших руках. Донесення про залишення нами Житомира одержано Штабом Дієвої Армії 13/3 [13 березня, – авт. уточнення].

2/ Цей лист був написан сотнику Купріяніву, котрий ще тоді не був більшовиком, а служив у Штабі 1-го Корпусу в Житомирі і його раніше знав полк. Капустянський по Штабу 2-ї пішої дивізії, де він служив тоді вмісті з бувшим Начальником Штабу цієї дивізії полковником Капустянським.

3/ Останні 5 місяців полк. Капустянський не бачився з сотником Купріянівим і не міг знати які зміни виникли в його поглядах.

4/ Лист полковник Капустянський писав на виду у всіх старшин Генерального Штабу і його зміст повідомив їм і Начальнику 1-ї Управи, щоб дали посаду сотнику Купріяніву в Бірзулу [з 1935 р. це м. Котовськ Одеської області, – авт. уточнення], що і було зроблено Начальником Штабу Армії.

5/ В своїй відповіді як видно з листа полковник Капустянський ніяких військових тайн сотнику Купріяніву не повідомляє, а тільки в останніх строках коротенько його інформує в політичному становищі, бо по маючим ся тоді відомостям в Штабармії повинно було вирішитись, приблизно біля 1 квітня відношення Антанті до України.

6/ О. Колоткевич в сучасний момент знаходиться в Рівно, а раніш служив в Житомирі, полк. Капустянський запитує: чи Колоткевич одержав послану йому Капустянським ковдру.

Взагалі плямування в зрадї полковника Капустянського отаманом Оскілко є чиста провокація і брудний демагогічний прийом закидати калом і підозром чесного працівника і вірного сина України.

Полковник Капустянський дійсний українець, перший старшина Українського Генерального Штабу.

1917 року за часи Центральної Ради був Начальником Штабу 1-ї Української дивізії, його делегували на 3-й Всеукраїнський Військовий З'їзд в Києві.

В кінці 1917 року полк Капустянського обрано полками 1-ї Української дивізії яко Голову Штабу і він по своєму почину пові полки на супротив більшовиків, тоді почавши війну проти України.

Захопив ст. Здолбунів і величезні склепи гармат та різного майна, Шепетівку, м. Староконстантинів з більшовицьким штабом XI армії. Обеззброїв Вітебський полк і вигнавши його за межі України. Всі ці успіхи зроблені в короткий строк і без жодної краплі крові, а лише маневром, агітацією і дипломатичним поведженням. За що Отаманом Петлюрою був назначен Начальником Штабу XI армії. З своєї та сусідньої більшовицької – зумів передати в розпорядження Українського Командування до 9 українізованих полків для боротьби з більшовиками.

В кінці 1917 року, його запропоновано Радою Південно-Східного фронту на посаду Начальника Штабу цього фронту.

В Києві 1918 року з перших днів входу Директорії полковник згодився на прохання Отамана ТЮТЮННИКА на посаду Начальника Оперативного відділу на якій і працював не маючи спокою ні в день, ні в ночі" [13].

Цей документ ніким не підписаний і за змістом схожий на висновок, характеристику або ж на лист-звернення до командування. Однак цей висновок є досить змістовним і повно характеризує постать М. Капустянського.

Фактично отаман В. Оскілко одночасно з цими подіями зробив вчинок, яким назавжди заплямував себе.

За дослідженням І. Мельника "95 років тому, 29 квітня 1919 року, у Рівному отаман Володимир Оскілко зробив спробу державного перевороту і заарештував тодішній уряд Української Народної Республіки на чолі з Борисом Мартосом" [14].

І. Мельник наводить свідчення самого Б. Мартоса: "Далеко більшу шкоду зробив отаман Оскілко, що командував т. зв. Північною Групою нашої армії. Він попав під вплив начальника штабу цієї групи, дуже розумного, хитрого і досвідченого генерала Арапієва, російського патріота, якого метою було відновлення російської імперії, а не самостійність України. Тому ця, добре зодягнена і озброєна група участі в боях не брала, і навіть не виступила на фронт, коли С.Петлюра дав рішучий наказ. За це Петлюра відкликав Оскілка з посту, а на його місце призначив Желехівського. Тоді Оскілко замість передати справи Желехівському, його арештував і навіть хотів арештувати Уряд та Головного Отамана С. Петлюру. Цей його замах був так зле переведений, що був ліквідований в той самий день, а Оскілко з одностудіями мусів утекти в Польщу. Через цю подію наша армія мусіла відступати на кільканадцять кілометрів" [15].

Водночас І. Мельник стверджує, що "насправді ж йшлося не про московську інтригу, а невдоволення частини політиків і військовиків УНР просоціалістичною політикою тодішнього уряду" [16]. Однак, з огляду на вчинок В. Оскілка відносно Капустянського, висновок І. Мельника може видатися дискусійним. Тримання під вартою М. Капустянського збіглося в часі із задумом В. Оскілка здійснити переворот, тож припущення стосовно його бажання позбутися патріотично налаштованих і вірних С. Петлюрі військових Генштабу відкидати не можна. Сам М. Капустянський у відомій праці "Похід українських армій на Київ-Одесу в 1919 році" згадував, що "Оскілко згодом уже після скінчення війни за свою "хрунівську працю" на Волині був покараний на смерть членами Української Військової Організації" [17].

21 вересня 1919 року М. Капустянський написав рапорт, в якому відчутний власний біль і образа. Рапорт було адресовано Начальнику Штабу Наддніпрянської армії, зареєстровано під № 1124 у Жмеринці. [Наводимо текст мовою оригіналу]: "Прохаю об усунення мене з посади Начальника 1-ї Управи і звільнення в резерв чинов, або в відставку бо в сучасний момент завдяки склавшейся ситуації працювати повним напруженням своїх сил на користь Української Держави і Народу і нести відповідальність перед ним я не почуваю в собі досить сил к тому ж здоров'я моє розхиталось і потребує відпочинку". [Підпис: Генштаба полковник Капустянський] [18].

З-поміж дуже небагатьох очільників армії УНР слова "Народ України" М. Капустянський завжди писав з великої літери й не відступав від власного правопису. 22 вересня 1919 року по війську Наддніпрянської Діючої армії вийшов Наказ № 103. [Наводимо документ мовою оригіналу]: "Службова без перерви праця на протязі довгого часу яка покладалась на Товариша в.о. Начальника 1-ї Управи штабу армії Генерального штабу полковника Капустянського позначилась на його здоров'ї і він рапортом від 21 цього вересня місяця під № 1124 просить про звільнення його в резерв для лікування і відпочинку.

Беручи на уваги щирі і корисну для України службу полковника Капустянського, дозволяю відпустити його в відпуск для лікування і відпочинку і на тимчасове залічення його до резерву при Штабі Дієвої Армії на підставі п.4. ст. 8. "Положення про резерв старшин оголошеного при наказі військам Дієвої Армії ц.р. [цього року] під № 297"

Генерального Штабу полковник Капустянський ще в часи Центральної Ради один з перших старшин Генерального Штабу заступив до Української військової служби. З часу захоплення нашими республіканськими військами Києва він почав працювати на відповідальній посаді Начальника оперативного відділу Штабу Дієвої Армії в травні місяці був призначений помічником начальника І Управи, а в останні часи виконував дуже відповідальні обов'язки Начальника цієї управи.

Багацько випало на його долю праці і безсонних ночей за час впертої і трудної боротьби за існування України. Всі оперативні справи переходили через руки Начальника Капустянського, який проявив себе знаючим і щирим і котрий в самі важкі часи ніс свою службу успішно.

Вважаю своїм обов'язком оголосити полковникові Капустянському щире подяку за його неутомну й корисну для України працю”.

[Підписав: Товариш в.о. Командуючого Армією Сінклер] [19].

Насамкінець варто навести невеличкий уривок з листа М. Капустянського, зміст якого не втратив актуальності й сьогодні, особливо у вирі нинішніх воєнних подій на теренах України: *“Наша перемога над більшовиками в єдності та дружності, а тому не вірте зрадникам та провокаторам...”* [20].

Джерела та література

1. Порошенко П. Указ №17/2016 “Про заходи з відзначення 100-річчя подій Української революції 1917 – 1921 років” / П. Порошенко // [Режим доступу]: // <http://www.president.gov.ua/documents/172016-19736>
2. Сальський В. Про Головного Отамана Симона Петлюру і Армію УНР / В. Сальський // “Табір”. – Каліш, 1927. – С. 5–11. [Із праці С. Литвина]. [Режим доступу]: // <http://www.hetman.tv/nomera/2009/2009-1-24/petlyura.html>;
3. Мартос Б. Визвольний здрив України / Б. Мартос. – Нью Йорк–Париж–Сідней–Торонто, 1989. – С. 156. [Посилання із праці І. Мельника].
4. Заєць В. До 125-річчя з дня народження Миколи Капустянського / В. Заєць // Нація и Держава, 2004 від 26 липня: [режим доступу] // <http://exlibris.org.ua/kapustianski/index.html>
5. Кордуба Ф. Генерал-полковник Микола Капустянський на службі народу / Ф. Кордуба // Вісті комбатанта, 2009 від 19 грудня: [режим доступу] // http://komb-a-ingwar.blogspot.com/2009/12/blog-post_19.html
6. Мельник І. Переворот отамана Оскілка / Ігор Мельник: [Режим доступу]: // <http://zbruc.eu/node/21750>
7. Тинченко Я. Офіцерський корпус Армії УНР (1917 – 1921 рр.) / Ярослав Тинченко: [Режим доступу] // <http://coollib.com/b/178326>
8. Капустянський Н. // Вікіпедія: [Режим доступу] // <https://ru.wikipedia.org>
9. ЦДАВО України, ф. 1078, оп.2, с. 55а, арк. 2.
10. ЦДАВО України, ф. 1078, оп.2, с. 55а, арк. 22, 22 на звороті, 23.
11. ЦДАВО України, ф. 1078, оп.2, с. 55а, арк. 5.
12. ЦДАВО України, ф. 1078, оп.2, с. 55а, арк. 6, 6 на звороті.
13. ЦДАВО України, ф. 1078, оп.2, с. 55а, арк. 7, 7 на звороті, 8, 8 на звороті.
14. Мельник І. Переворот отамана Оскілка / Ігор Мельник. [Режим доступу]: // <http://zbruc.eu/node/21750>
15. Мартос Б. Визвольний здрив України / Б. Мартос. – Нью-Йорк–Париж–Сідней–Торонто, 1989. – С. 156. [Режим доступу]: // <http://zbruc.eu/node/21750> [Із праці І. Мельника].
16. Мельник І. Переворот отамана Оскілка / Ігор Мельник. [Режим доступу]: // <http://zbruc.eu/node/21750>
17. Капустянський М. Похід Українських армій на Київ–Одесу в 1919 році / М. Капустянський // Україна. 1919 рік. – Київ, 2004. – С. 83. [Режим доступу]: <http://coollib.com/b/131080/read>, а також: // <http://exlibris.org.ua/kapustianski/index.html>
18. ЦДАВО Укр ЦДАВО України, ф. 1078, оп.2, с. 55а, арк. 3.
19. ЦДАВО України, ф. 1078, оп.2, с. 55а, арк. 21.
20. ЦДАВО України, ф. 1078, оп.2, с. 55а, арк. 10.

Sharavara T. O. 1919 in the fate of the colonel of Ukrainian Peopl'es Republic general staff Mykola Kapustiansky, or the most difficult periods of his life

The article deals with out-of- the-way bits of information in life of the outstanding defender of Ukrainian national identity M. Kapustiansky connected with fabricated accusation of Bolsheviks support by him. Archive materials have been made public. The notes of conducted investigation on him in which he was made guilty are analysed. The role of the chieftain V. Oskilko in M. Kapustiansky's arrest is considered.

Key words: *Ukrainian state, General headquarters, colonel M. Kapustiansky, chieftain V. Oskilko, national and liberation movement.*

Шаравара Т. А. 1919-й год в судьбе полковника Генштаба УНР Николая Капустянского, или сложнейшие этапы жизни

Освещаются малоизвестные факты из жизни выдающегося борца за украинскую государственность Н. Капустянского, связанные с фальсификацией обвинения его в симпатиях к большевикам. Публикуются архивные материалы и анализируются записи проведенных над ним следственных действий, в результате которых все подозрения и обвинения были сняты. Рассматривается роль атамана В. Оскілко в аресте Н. Капустянського.

Ключевые слова: *Украинское государство, Генеральный штаб, полковник Н. Капустянський, атаман В. Оскілко, национально-освободительное движение.*